

Särskilt yttrande Ann Dahlerus

Det har varit en värdefull erfarenhet att beredas tillfälle att delta i utredningen och följa arbetet fram till betänkandet. Några svårigheter har dock varit att det inte funnits utrymme för mer principiella diskussioner om innebörd och konsekvenser av utredningens förslag, samt att de konkreta förvaltningsförslagen presenterades sent i processen. Sammantaget har detta gjort att det varit svårt att få en bra överblick över förslagen och de sammanvägda konsekvenserna av dessa.

Mitt övergripande intryck är att utredningen genomgående överskattar de problem rovdjuren orsakar, liksom jägaropinionens betydelse – medan den allmänna opinionens positiva inställning till rovdjur och naturvårdshänsynen kommer i skymundan. Samtidigt präglas utredningen av en övertro på ökad legal jakt som botemedel mot illegal jakt och mot den brist på acceptans för rovdjur som finns hos vissa grupper.

Mot denna bakgrund vill jag framhålla några särskilda problem i utredningen som jag finner oroande:

1. att utredningen gjort alltför optimistiska bedömningar av de olika rovdjursarternas bevarandestatus utifrån ett underlag som har betydande brister
2. att utredningens förslag beträffande den skandinaviska vargstammens allvarliga genetiska situation är långt ifrån tillräckliga
3. att utredningens förslag om vargförvaltning leder till en omfattande jakt på varg utan hänsyn till att vargstammens allvarliga genetiska situation ännu är olöst
4. att utredningens förslag om att införa regionalt beslutsfattande om jakt på varg och järv är alltför riskabelt, samtidigt

som regionala förvaltningsmål är olämpliga för mycket små populationer

5. att utredningen tolkat EU:s Art- och habitatdirektiv på ett sätt som urholkar skyddet för arter som ska vara strikt skyddade

I anslutning till nedanstående beskrivningar av problemen ges också några rekommendationer.

1) Rovdjurens bevarandestatus

Avsnittet om Gynnsam bevarandestatus i betänkandet är grundläggande eftersom det syftar till att definiera såväl innebörden av begreppet gynnsam bevarandestatus som den aktuella bevarandestatusen för respektive rovdjursart. I detta har utredningen, enligt min mening, vinnlagt sig om att arternas bevarandestatus ska framstå som så gynnsam som möjligt, och i denna ambition gjort avkall på en del grundläggande bevarandebiologiska och populationsgenetiska aspekter som påverkar resultaten i hög grad.

Det finns ett antal problem i utredningens analys som påverkar de slutliga bedömningarna av rovdjurens bevarandestatus på ett oroväckande sätt.

- Utredningens förslag till definition av begreppet gynnsam bevarandestatus har en låg ambitionsnivå eftersom den endast beaktar bevarande på kort sikt (upp till 100 år) och inte tar hänsyn till att arterna även ska vara långsiktigt genetiskt livskraftiga.
- I bedömningarna av bevarandestatusen har stor tyngd givits åt sårbarhetsanalyser som inte har beaktat viktiga faktorer som påverkar utdöenderisken.
- Om IUCN:s krav på antal könsmogna individer inte är uppfyllt kan, enligt IUCN:s principer, denna brist inte täckas upp med resultatet från en sårbarhetsanalys som antyder att det behövs betydligt färre individer.
- En Missgynnad art (NT enligt Artdatabankens och IUCN:s hotklassificering) betraktas inte som livskraftig, och kan därmed inte heller ha gynnsam bevarandestatus. Utredningen har räknat IUCN:s hotkategori Missgynnad som livskraftig och

föreslår att missgynnade arter ska ha gynnsam bevarandestatus.

- Utöver artens livsmiljö, måste även den faktiska utbredningen av arten vara gynnsam enligt Art- och habitatdirektivet. Utredningen har bedömt vargstammens utbredning som gynnsam (trots att varg knappast tillåts i de 40% av landet som utgör renskötselområdet, vilket allvarligt försvårar den så nödvändiga kontakten med finska vargar) och förväxlat begreppet med artens potentiella livsmiljö.

Utredningen föreslår också att Sverige bör utveckla gemensamma förvaltningsplaner med Norge, vilket ter sig både svår genomförbart och riskabelt eftersom Norge har väsentligt lägre ambitionsnivåer med sina rovdjursstammar än Sverige.

Det skulle föra alltför långt att här gå in i detalj på varje arts bevarandestatus. Min allvarligaste invändning mot utredningens bedömning gäller dock vargstammen.

Vargens bevarandestatus är helt avhängig av att den genetiska problematiken får en stabil lösning, och innan dess kan svårigen någon adekvat bedömning göras. Utredningen föreslår att 230 vargar skulle vara på gränsen till gynnsam bevarandestatus, förutsatt att det förekommer en kontinuerlig invandring om 1–2 individer per varggeneration (5år). En sådan invandring kan vara tillräcklig, men endast om inavelsnivån *dessförinnan* sjunkit till en acceptabel nivå som är väsentligt mycket lägre än i dag, annars får invandringen liten effekt. Först när bägge dessa krav – en acceptabel inavelsnivå och en kontinuerlig invandring – är uppfyllda kan en meningsfull prövning göras av hur många vargar det behövs i Sverige och/eller Skandinavien för att uppfylla kraven för gynnsam bevarandestatus på kort och på lång sikt. Det är viktigt att uppmärksamma att det är långt till dess att dessa två viktiga förutsättningar för att vargstammen ska uppnå gynnsam bevarandestatus är uppfyllda.

Rekommendation: Innan en proposition utarbetas är det viktigt att regeringen ger expertis inom populationsgenetik, utdöendeariskanalys, och hotklassificering i uppdrag att göra erforderliga kompletteringar till kunskapsunderlaget, som även bör förankras i bredare vetenskapliga kretsar innan det antas.

2) Vargstammens allvarliga genetiska situation

Enligt regeringens direktiv skulle utredaren ”analysera behovet av ökad genetisk variation i den mellan-skandinaviska vargpopulationen och överväga åtgärder för detta”. Enligt min mening har detta inte gjorts i den utsträckning som är nödvändig. Vargstammen är extremt inavlad och inaveln förvärras med varje ny generation. En väsentlig del av den ursprungliga variationen i de genetiska anlagen har också försvunnit och fortsätter att försvinna. Utredningens beskrivning att problemet är långsiktigt är felaktig. Den genetiska utarmningen innebär en påtaglig risk att vargstammen inte klarar t.ex. utbrott av nya sjukdomar, som kan dyka upp när som helst. Den genetiska situationen måste förbättras snarast, innan ett allvarligt sjukdomsutbrott kommer, innan kullstorlekarna minskar ytterligare och innan fler djur drabbas av allvarliga missbildningar.

De åtgärder som föreslås om förvaltningsmärkning och höjda ersättningar i renskötselområdet, liksom identifiering av skottrar är bra, men långt ifrån tillräckliga. Utredningen pekar på att det finns ett stort behov av invandring, men för inte något fördjupat resonemang om hur denna invandring ska uppnås. Att vargens förekomst i renskötselområdet fortsatt begränsas till enstaka föröngningar utanför åretruntmarkerna rimmar illa med behovet av denna kontinuerliga invandring.

I utredningen saknas en analys av:

- vad som krävs (inom de närmsta 2–3 åren) för att snabbt få ner inavelsnivån i vargstammen till en acceptabel nivå, samt vad som krävs för att säkra minimikravet på antalet invandrade vargar per generation för att upprätthålla den acceptabla inavelsnivån efter det att den uppnåtts.
- möjliga alternativa åtgärder för att tillföra nya gener ifall huvudstrategin, att möjliggöra kontinuerlig naturlig invandring, inte lyckas tillräckligt snabbt.
- hur stor den skandinaviska vargstammen skulle behöva bli för att vara långsiktigt genetiskt livskraftig, om vi varken lyckas få tillräcklig naturlig invandring eller vidtar andra åtgärder för att tillföra nya gener (worst case scenario).

En sådan analys skulle sedan kunna ligga till grund för riksdagen att fatta beslut om genetiska mål och riktlinjer för vargstammen. Att vargstammen befinner sig i denna genetiska belägenhet är en av

människan orsakad situation, varför det även är ett moraliskt problem som bör lösas snarast.

Rekommendation: Ett rimligt sätt att hantera denna brist är att regeringen så snart som möjligt ger en särskild expertgrupp med relevant populationsgenetisk expertis i uppdrag att enbart utreda den svenska vargstammens genetiska dilemma med ovanstående frågeställningar som utgångspunkt.

3) Jakt på varg och genetiska effekter

I utredningen finns förslag som leder till en betydande ökning av jakt på varg redan innan den allvarliga genetiska situationen kommit närmare sin lösning. Så länge som de två kraven – en acceptabel inavelsnivå och en kontinuerlig invandring – inte är uppfyllda, måste yttersta återhållsamhet iakttas beträffande jakt på varg. Vargstammens genetiska hälsa ”tål” inte mer jakt utöver den mycket höga dödlighet på 33% som redan finns i stammen. All jakt förvärrar de genetiska problemen. I detta perspektiv är det orimligt att redan när det svenska etappmålet uppnås sätta in en så omfattande jakt att vargstammens tillväxt stoppas. Etappmålet i sig är inte något bevarandegenetiskt adekvat mål som innebär att vargstammen då uppnått sådan stabilitet att den skulle tåla omfattande jakt. Det är heller inte rimligt att bevilja jakt på varg i större omfattning i syfte att minska koncentrationen, eller att utöka jakten på annat sätt – innan den genetiska situationen är under kontroll.

Det saknas belägg för att mer legal jakt på varg stävjar den omfattande illegala jakten eller förbättrar acceptansen hos de grupper som inte accepterar varg i dag. Under de senaste åren har möjligheterna till skydds jakt på varg utökats i flera steg, samtidigt som skydds jakt av enskilda personer underlättats genom förändringar i och tillägg till § 28 JF. Detta har inte lett till bättre acceptans – trots att just acceptansen varit ett huvudargument varje gång som skyddet för vargen har försvagats – och trots att varg nu kan skjutas praktiskt taget riskfritt i samband med förmodade attacker på tamdjur, inklusive hundar. Bara i år har 5–6 vargar skjutits med åberopande av § 28 eller dess motsvarighet i förordning (2007:127).

Rekommendationer: Regering och riksdag bör slå fast att etappmålen för varg och järv fortfarande är just etappmål på väg mot en gynnsam bevarandestatus. Det bör även slås fast att vargstammen inte ska decimeras på annat sätt än genom skydds jakt på

enstaka skadegörande individer förrän stammens allvarliga genetiska situation är löst.

4) Regional förvaltning

Utredningen föreslår att beslut om skyddsjakt och licensjakt ska fattas av var och en av landets länsstyrelser utan krav på att det finns fasta stammar i länet. Regionalt beslutsfattande om jakt på en så kontroversiell art som varg är direkt olämpligt, särskilt för en liten och sårbar population som brottas med stora biologiska problem. Det är även olämpligt för den sårbara järvstammen. Det finns en uppenbar risk att starka lokala intressen försöker påverka länsstyrelserna, och det finns dokumenterade trakasserier av personalen i form av "otillåten påverkan" (Brå Rapport 2007:22), vilket kan påverka besluten i en, för svaga rovdjursstammar, ogynnsam riktning. Det blir också svårare att överblicka konsekvenserna av skyddsjaksbeslut som ges av flera länsstyrelser än om besluten tas av en central myndighet. Tvåhundra vargar är dessutom fortfarande en mycket liten djurpopulation som svårigen kan fördelas över landet med ett par föryngringar i varje län med mindre än att en omfattande jakt kontinuerligt måste styra och motverka djurens naturliga etableringsmönster. Regionala förvaltningsmål är endast relevanta om, och när, Sverige får en större vargstam.

Det finns få exempel på regional förvaltning av rovdjur i världen. Norge och USA är två exempel. Federal förvaltning av varg i USA har nyligen införts i vissa delstater, men dessa är så stora att de i ett svenskt perspektiv närmast är att jämföra med nationell förvaltning. Decentraliseringen av rovdjursförvaltningen i Norge har inte visat på några entydiga konfliktdämpande effekter, samtidigt som kritik framförts för att ingen utvärdering gjorts av effekterna på rovdjuren, trots höga jaktkvoter (FjällMistra 2004).

Utredningens resonemang om toleransnivåer som centrala inslag i de regionala förvaltningsplanerna är både oklart och oroande. Det är tveksamt om det finns behov av toleransnivåer utanför renskötselområdet eftersom skadorna på tamdjur är så pass begränsade och heller inte ökar i proportion till rovdjurstammarnas ökning. Toleransnivåer förefaller också i praktiken kunna innebära maximinivåer för rovdjursstammarna, vilket står i klar motsättning till de uttalade ambitionerna med miniminivåer och etappmål i den svenska rovdjurspolitiken.

Rekommendation: Det fulla operativa ansvaret för regional förvaltning (inklusive beslutsfattande om jakt) bör föras in successivt med en art i taget, vartefter arterna uppnår uthållig gynnsam bevarandestatus och vartefter länsstyrelserna får mer erfarenhet av att hantera jaktbeslut. Det är lämpligt att börja med björnen, som har bäst bevarandestatus. Naturvårdsverket bör bemyndigas att överpröva beslut av länsstyrelsen. De ändringar som föreslås i Jaktförordningen, som bemyndigar länsstyrelserna att besluta om jakt på rovdjur ska inte gälla varg och järv. Det är viktigt att skrivningarna ”i län med fasta stammar” kvarstår.

5) Tolkningen av Art- och habitatdirektivet

För att medge licensjakt på björn och lodjur i Sverige krävs att de svenska populationerna flyttas från bilaga 4 till bilaga 5 i EU:s art- och habitatdirektiv. I riksdagens rovdjurspolitiska beslut 2001 ingick att Sverige skulle begära en sådan ändring för lodjur, men EU har ännu inte agerat på den punkten. För att ändå möjliggöra licensjakt föreslår Utredningen en mycket vidsträckt tolkning av en av de undantagsregler i Art- och habitatdirektivet – direktivets artikel 16.1.e – som medger undantag för strikt skyddade arter i bilaga 4 under speciella förutsättningar.

Den allvarligaste konsekvensen av en sådan tolkning av artikel 16.1.e är att den urholkar det skydd som direktivet är avsett att ge även för de arter som ska vara strikt skyddade och verkligen behöver vara så, som till exempel järv och varg (men även många andra arter). Utredningens tolkning – att 16.1.e skulle kunna åberopas för att tillåta jakt med populationsbegränsning som syfte – öppnar för jakt på både varg och järv i en utsträckning som vore olycklig för de bägge arternas utsikter att uppnå gynnsam bevarandestatus. Dessutom är utredningens tolkning en uppenbar förvrängning av det som lagstiftarna ursprungligen avsåg med undantagsregel 16.1.e, vilket sannolikt handlar om att fånga in/samla in vilda djur för förvaring i djurparker och för avelsändamål.

Rekommendation: Regering och riksdag bör slå fast att Sverige ska tillämpa EU:s art- och habitatdirektiv på ett strikt och korrekt sätt, även vad gäller tolkningen av undantagsmöjligheten enligt artikel 16.1.e. Samtidigt kan Sverige, som utredningen också föreslår, verka för att en fungerande mekanism införs i direktivet, som medger att arter med relativt god bevarandestatus kan flyttas till bilaga 5.

Särskilt yttrande av Gunnar Glöersen och Börje Waldebring

Utredarens övergripande skrivningar och förslag om större hänsyn till de människor och intressen som idag påverkas negativt av rovdjuren är mycket bra. Förslagen om ett utökat regionalt inflytande och toleransnivåer som översätts i övre beståndsmål på länsnivå välkomnas. Det är helt i linje med de önskemål som stora delar av landsbygdsbefolkningen har och de intressen som vi företräder. En tydlig och kommunicerbar rovdjurspolitik är en förutsättning för att den skall bli långsiktigt framgångsrik.

Mot den bakgrunden är det olyckligt att såväl den förra som den nu sittande regeringen inte gett utredaren direktiv att se över de nationella målen. Utredarens goda förslag och intensioner riskerar uppenbart att försvåras av överambitiösa nationella mål. Målen skapar en "inlåsningsseffekt", som innebär att man regionalt inte fullt ut kan hantera stora koncentrationer av rovdjur om de nationella målen inte nås. Främst gäller detta miniminivån för lodjur och etappmålet för varg.

En förutsättning för att förhindra inlåsningsseffekt är att det fastställs nya nationella mål i nivå med vad den förra rovdjursutredningen föreslog. Det innebär maximalt 200 familjegrupper av lodjur i Sverige och maximalt 20 föryngringar av varg i Skandinavien. Eftersom utredningsdirektiven förhindrat utredningen att föreslå nya nationella mål, måste regering och riksdag på eget initiativ se till att de nationella målen blir realistiska.

Gunnar Glöersen

Börje Waldebring

Särskilt yttrande av Lotta Samuelson

Utredningen lägger fram förslag till en utvecklad rovdjursförvaltning som i större omfattning än i dag söker dialog och delaktighet med människor som berörs av rovdjuren och som eftersträvar större förutsägbarhet och tydlighet. Därmed kan förhoppningsvis rovdjuren och den politik som avser att bevara rovdjuren accepteras av bredare befolkningsgrupper än i dag och illegal jakt på rovdjur motverkas och minskas. Jag ansluter mig till helheten i utredningen, men har avvikande mening i följande frågor:

Revision av Art och Habitatdirektivet

Jag anser till skillnad från utredningens förslag att man inte bör revidera Art- och habitatdirektivet eller Fågeldirektivet innan intentionerna i direktiven är implementerade. Föreslagna Natura 2000 områden måste etableras och åtgärdsplaner för listade arter utformas innan en revision startas. Annars riskeras att syftet med direktivet som helhet inte uppnås. Däremot anser jag i linje med utredningen att det är befogat att Sverige under ordförandeskapet i EU 2009 tar upp behovet av att införa en mekanism i direktiven som gör det möjligt att flytta arter eller populationer av arter som uppnått gynnsam bevarandestatus från bilaga 4 till bilaga 5.

Toleransnivåer – övre beståndsmål

Utredningen lägger fram ett förslag om toleransnivåer. Begreppet toleransnivåer är bra eftersom det kan hjälpa till att skapa en tydlighet i rovdjursförvaltningen gentemot människor som bor och vistas i områden med rovdjur. Toleransnivåer bör utgå ifrån konfliktnivåer och till skillnad från utredningens förslag anser jag att

bör man undvika att sätta toleransnivåer i form av övre beståndsmål.

Olika rovdjursindivider av samma art orsakar olika omfattning av konflikter. Om man sätter övre beståndsmål baserat på uppskattningar av hur mycket tamdjursattacker och andra konfliktområden en individ av en viss rovdjursart orsakar, riskerar man att i onödan skjuta bort skygga rovdjur som inte eller i liten omfattning skulle ha orsakat konflikter, och i värsta fall etablerar sig istället mer riskbenägna rovdjurindivider.

Hellre än att sätta ett övre beståndsmål bör man sätta en övre gräns för mängden konflikter, t.ex. antal tamdjursattacker och besök nära bebyggelse som kan accepteras. De regionala rovdjursgrupperna bör utarbeta en handlingsplan för åtgärder om toleransnivån för konflikter överskrids. Den handlingsplanen bör vara så konkret och tydlig och allmänt kommunicerad att alla berörda vet vad som gäller. Dessutom bör beredskapen hos berörd myndighet vara så hög att åtgärden kan omsättas snabbt och effektivt om toleransnivån överskrids.

Effekter av jakt på rovdjur

Utredningen betonar vikten av jakt som metod för beståndsovervakning, men gör ingen analys av jaktens effekter på små populationer, trots att Sveriges bestånd av järv och varg fortfarande är begränsade och i vargens fall även gravt inavlade. En sådan analys bör ingå i en framtida adaptiv förvaltning.

Särskilt yttrande av Malin Brännström, SSR, och Ragnhild Svonni, Sametinget

För att uppnå livskraftiga rovdjursstammar i Skandinavien är det avgörande att det finns en acceptans för rovdjursförvaltningen inom renskötselområdet. I en ny studie om renskötarhusställens livskvalitet, som genomförts av Södra Lapplands forskningsenhet, beskrivs att ett av de två hot som upplevs som störst mot renskötelsen är rovdjuren. Inom rennäringen finns i dag en stor frustration över rovdjurspolitiken och förvaltningen av rovdjuren, även om det finns goda exempel regionalt. Rovdjurens effekter på rennäringen och för de enskilda renägarna är mycket mer än bara förluster av djur och rätten till en korrekt ersättning. För att rovdjuren inte ska upplevas som ett hot, krävs en insyn i förvaltningen av rovdjuren, en känsla av att kunna påverka sin egen situation och en ökad samsyn när det gäller målen samt vilka förvaltningsmässiga och ekonomiska medel som ska användas. En regional förvaltning som utgår från det lokala perspektivet och beaktar de konflikter som finns är en nödvändighet.

Vi upplever att de förslag som finns i utredningen är ett steg i rätt riktning för att förbättra rovdjursituationen och förtroendet för rovdjursförvaltningen inom renskötselområdet. Men vi anser inte att utredaren har ägnat tillräcklig uppmärksamhet och tid åt att analysera förhållandena inom renskötselområdet. Enligt direktiven till utredningen skulle utredaren bl.a. redovisa effekterna för rennäringen av rovdjursstammarnas utveckling, genomföra en förnyad prövning av begreppet toleransnivåer inom renskötselområdet, analysera nuvarande ersättningsnivåer och regelverk för ersättning för rovdjursförekomst i renskötselområdet samt utvärdera effekterna av det nya ersättningsystemet. Utredningen har ägnat dessa frågor mycket begränsad uppmärksamhet. Denna otillräckliga analys medför att förslagen inte är så konkreta som vi hade önskat.

SSR och Sametinget har alltsedan 1996 framhållit vikten av att införa toleransnivåer för varje sameby som ett effektivt verktyg inom rovdjursförvaltningen. Utredarens förslag är i rätt riktning, men vi hade önskat att utredningen hade presentera en konkretare modell för hur toleransnivåerna ska arbetas fram inom renskötseområdet, på samebynivå. Detta för att undvika en för stor regional skillnad i utformningen av toleransnivåerna.

Kravet på genomskinlighet och förståelse gäller självklart även den ekonomiska ersättningen till samebyarna för rovdjursförekomst och för samebyarnas medverkan i inventeringen. Som en utgångspunkt är utredningens förslag i denna del bra, men utredaren har i sitt arbete fokuserat för mycket på avsaknaden av predationsstudier för att kunna presentera rovdjurens effekter på rennäringen. Vi menar att acceptansen för dagens ersättningsystem och eventuella förändringar hade kunnat analyseras trots avsaknaden av aktuella predationssiffror. En annan brist är att utredaren i samband med att ersättningsystemet för björn och örn föreslås förändras, inte redovisar hur inventeringen av dessa arter ska gå till och vilka konsekvenser förslaget får.

Inom renskötseområdet finns ett behov av en utvärdering av både metoder och organisation av inventeringsarbetet. Inventeringen inom renskötseområdet har nästan helt utelämnats i utredningen, vilket är en påtaglig brist. Detta arbete överlämnas nu i stället till Sametinget att genomföra, vilket riskerar att leda till att nödvändiga förändringar skjuts på framtiden. Sametinget har under många år pekat på att anslaget till samebyarnas medverkan i inventeringsarbetet inte har höjts sedan 1995. Detta innebär att samebyarna i dag lägger ner väldigt stora resurser själva, både ekonomiskt och personellt. Detta måste beaktas i det fortsatta arbetet med en utvecklad rovdjursförvaltning, inte minst när nya arter nu ska inventeras.

Vi efterfrågar en fortsatt utveckling av rovdjursförvaltningen inom renskötseområdet där arbetet måste komma igång redan innan de föreslagna predationsstudierna genomförts. Arbetet med toleransnivåer på samebynivå måste påbörjas omedelbart.

Den förra rovdjursutredningen (SOU 1999:146) föreslog att det inte skulle finnas någon fast vargstam i renskötseområdet. Denna bedömning stöddes av SSR och Sametinget. Att nu vidhålla den linje regeringen fastslog i prop. 2000/01:57 att vargföryngringar ska tillåtas inom renskötseområdet utanför åretruntmarkerna menar vi inte är acceptabelt. Samarbetet mellan samebyarna och länsstyrel-

serna utvecklas sakta och arbetet med t.ex. toleransnivåer och andra förvaltningsverktyg har ännu inte kommit igång. Att hitta en gemensam förvaltningsgrund för de rovdjursstammar av lo, järv, björn och örn som i dag finns i renskötseområdet kommer att kräva hårt arbete och ett förtroende mellan olika intressenter i systemet. Att tillåta vargföryngringar inom renskötseområdet tror vi kommer att försvåra arbetet avsevärt. För stora delar av renskötseområdet är tillgången på vinterbete den stora begränsande faktorn för samebyarna. Vi ställer oss därför starkt frågande till vilka vinterbetesområden som kan rymma föryngringar av varg utan att detta får stora konsekvenser för rennäringen. En av de viktigaste faktorerna för att Sveriges vargstam ska kunna överleva är att invandrande vargindivider österifrån har möjlighet att nå den skandinaviska vargpopulationen. Vi anser därför att förvaltningen i stället ska inriktas på att låta enstaka vargindivider passera renskötseområdet.

Särskilt yttrande Robert Franzén

Framgångsrik förvaltning

Då jag började på Naturvårdsverket 1974 ansågs det finnas 1 varg, 100 järvar, 600 björnar och 700 lodjur i landet – inalles ca 1 400 stora rovdjur. Under den tid som förflutit har stammarna av egen kraft vuxit till omkring 4 500, dvs. mer än en tredubbling på drygt 30 år. Det är i ett internationellt perspektiv unikt.

De konflikter som finns har hanterats främst genom förbättrade ersättningar i kombination med ökad information till drabbade djurägare. Även arbetet med förebyggande åtgärder har varit framgångsrikt. Skadorna av stora rovdjur har inte ökat i förhållande till rovdjursstammarnas ökning och samhällets totala kostnader per år för skador på tamdjur – renar undantaget – uppgår till blott dryga miljonen motsvarande 2–3 nya Volvobilar.

Rovdjursförvaltningen har varit framgångsrik med undantag för den fortfarande alltför omfattande illegala jakten. Efter det att rovdjurspolitiken antogs 2001 har även betydande resurser tillförts. Utredningens beskrivning av dagens situation känns främmande för mig och sannolikt även för många andra som arbetar i rovdjursförvaltningen. Det är en brist att det i utredningens expertgrupp inte funnits några representanter från den regionala förvaltningen, dvs. länsstyrelserna, eftersom de redan i dag, har ett betydande ansvar för den operativa rovdjursförvaltningen, som enligt utredningens förslag skall vidgas ytterligare.

Analys saknas

Utredningen har tolkat sitt uppdrag mycket vidlyftigt. Effekterna av den förda rovdjurspolitiken skulle enligt direktiven utvärderas. Den nuvarande sammanhållna rovdjurspolitiken tydliggörs inte i utredningen annat än i undantagsfall.

Enligt min bedömning så har utredningen fokuserat på fel saker. I utredningens expertgrupp ifrågasattes utredarens upplägg att fokusera på artbeskrivningarna i stället för på effekterna av den förda rovdjurspolitiken av flera deltagare redan vid det första mötet i augusti 2006. Under det första året diskuterades främst arternas biologi, deras historiska och nuvarande utbredning samt hur de inventerats i Mellansverige och vilka bytesdjur de tar. Förhållandena i renskötselområdet uppmärksammades endast marginellt och jägarnas svårigheter har framhållits på rennäringens bekostnad. De negativa sidorna av rovdjuren beskrivs ensidigt och inte på ett balanserat sätt. Skildringen är genomgående mycket dystert. Utredningens beskrivande delar är dessutom onödigt omfattande.

Utredningens analys av den förda politikens konsekvenser saknas i väsentliga delar och då främst beträffande förvaltningen av rovdjur. Exempelvis beskrivs och analyseras inte effekterna av den i vissa delar omfattande jakt efter rovdjur som redan genomförts. Det har under perioden 2001–2007 fällt ca 460 lodjur och närmare 750 björnar lagligt i Sverige. Vissa beslut om jakt efter dessa rovdjur har också decentraliserats till länsstyrelserna som ett resultat av den förda politiken.

Det som i vårt land, enligt min bedömning, är svårt att förena med växande rovdjursstammar är rovdjur i renskötselområdet och jakt med löshund i vargområden. Rennäringens företrädare uppvisar en ökad vilja att finna konstruktiva lösningar i renskötselområdet, medan de som i debatten hörs företräda jägarna ofta intar en oförsonlig hållning, som jägarorganisationerna inte heller mäktar med att ta avstånd från.

Jakten granskas inte

Jakttider och jaktmetoder beskrivs och analyseras överhuvudtaget inte. Exempel på det är: att lodjursjakten sker under artens parningstid, att lodjur går i fällor avsedda för andra djur, att järvjakt bedrivs vid lyor på honor med ungar, att alltför många björnar numera fålls efter det att de jagats av ett koppel av hundar, att krav rests att jakt efter björn åter skall tillåtas vid åtel. Dessa och även andra frågor beträffande jakt och jaktetik borde ha lyfts fram och diskuterats i utredningen. Likaså hade det varit värdefullt att mer i detalj belysa hur selektiv jakt på ”problemdjur” skall genomföras – skall

hänsyn tas till jaktetiska regler eller skall alla jakt- och fångsmetoder tillåtas och vilket utrymme ger lagstiftningen?

Att Sverige år 2003 fick ett s.k. motiverat yttrande från EU-kommissionen nämns i förbigående som ”invändningar från kommissionen” i utredningen. Ett motiverat yttrande kan jämföras med en stämningsansökan. Enligt kommissionens bedömning tillät Naturvårdsverket en alltför omfattande lodjursjakt i Mellansverige, dvs. i områden utan renskötsel. I motsats till detta återges EG-domstolens beslut avseende den finska vargjakten i detalj och domen används även för att legitimera en utvidgad rovdjursjakt även i Sverige.

Svenska Jägareförbundets unika roll med det så kallade allmänna uppdraget omnämns inte i beskrivningen av rovdjursförvaltningen. Under 2007 fick förbundet 43,43 miljoner från regeringen för att ”leda delar av jakten och viltvården i Sverige”. Av dessa medel utgick 11,5 miljoner för information. I regeringens uppdragsbeskrivningen står bl.a.: ”Informationen skall vara objektiv. Uppdraget omfattar dock inte något informationsansvar i fråga om de stora rovdjuren.” Det allmänna uppdraget är inte reglerat i någon förordning. Jägareförbundets allmänna uppdrag och att förbundet därutöver företräder ett särintresse innebär att förbundet har en särställning i jämförelse med andra intresseorganisationer.

Det bör också uppmärksammas att jaktintressena är oproportionerligt väl företrädda i de hittillsvarande regionala rovdjursgrupperna inte bara genom jägarorganisationerna utan ofta även genom företrädare för andra intressen som markägare, skogsnäring och tamdjursägare.

Utredningen uppmärksammar inte heller att skogsnäringen inom sitt sektorsansvar rimligen också måste ta hänsyn till såväl rovdjuren som rovdjurspolitiken. Skogsstyrelsen, skogsnäringen och de stora skogsbolagen har genomgående ”passat” i rovdjursfrågan och näst intill unisont hävdat att klövviltstammarna skall hållas på låga nivåer för att minska skogsskadorna. Att ett sådant ställningstagande kommer i konflikt med möjligheten att hålla rovdjur (främst varg, men i viss mån även björn) och samtidigt ge utrymme för jakt på klövvilt på markerna behandlas inte av utredningen.

Utredningen tassar således på tårna då det gäller jaktens eventuella negativa effekter på rovdjursstammarna trots att jakten får ett eget kapitel i utredningen – kapitel 19. Markägarnas och skogsnäringens ansvar framhålls genomgående i positiva ordalag som

t.ex. då det gäller möjligheten att framgent öka antalet potentiella boträd för kungsörn.

Förvaltning i bakvattnet

De omtvistade förvaltningsfrågorna har diskuterats under utredningens ordinarie möten först under hösten 2007 och många skarpa förslag har presenterats först efter det att de ordinarie månadsmötena avslutats och dessa har därmed inte diskuterats i expertgruppen. Utredningens förslag beträffande den framtida rovdjursförvaltningen synes dock vara rimliga, vid en hastig betraktelse, men många av förslagen saknar stringens och tydlighet. Det kommer att ge utrymme för vida tolkningar av aktörer med diametralt olika uppfattningar som, enligt utredningens förslag, skall forma den framtida rovdjurspolitiken regionalt.

Toleransnivåer preciserar inte och inte heller exemplifierar utredningen vilka kriterier och andra bedömningar som skall vara vägledande. Begreppet toleransnivåer definieras inte på annat sätt än att alla faktorer som medverkar till att skapa konflikter skall inefattas. Hur toleransnivåerna skall vägas mot uppställda mål och andra motstående intressen i rovdjursförvaltningen görs inte. Länsstyrelserna och de regionala rovdjursgrupperna skall enligt utredningens förslag i denna del ha en avgörande roll.

Redan har 20 länsstyrelser utarbetat regionala förvaltningsplaner för rovdjur som diskuterats och förankrats i de regionala grupperna. Någon närmare analys av hittillsvarande arbete i dessa grupper och de svårigheter de brottats med görs inte av utredningen. Länsstyrelserna skulle enligt den nuvarande politiken ta fram regionala delmål för lodjur och björn som skulle fastställas av Naturvårdsverket. De av länsstyrelserna presenterade förslagen når inte upp till det nationella målet för lodjur.

Framtagandet av förvaltningsplaner med förankring i de regionala rovdjursgrupperna presenteras nu av utredningen som om det vore något helt nytt och saliggörande för såväl människor som rovdjur.

De nationella målen åsidosätts

Utredningen skall enligt direktiven inte ompröva de etappmål och miniminivåer som riksdagen antagit. Däremot skall utredningen bl.a. ”analysera behovet av ytterligare åtgärder för att nå etappmål och miniminivåer” och ”ange innebörden av en gynnsam bevarandestatus för respektive art”. Utredningen har tagit fasta på den senare punkten och utifrån egna tolkningar av vetenskapliga och internationella dokument kommit fram till att björn, lodjur och kungsörn har gynnsam bevarandestatus i landet och att järven har ”på gränsen till” gynnsam bevarandestatus. Endast vargen har ”ännu inte” uppnått en sådan bevarandestatus.

En faktor som enligt min uppfattning måste vägas in i sådana bedömningar är att rovdjursstammarna även framöver snabbt kan påverkas främst genom jakt, men också av andra orsaker. Sådana erfarenheter finns i närtid. Exempelvis har lodjursstammen genom jakt reducerats kraftigt i delar av renskötselområdet, medan motsvarande förväntade ökning i södra Sverige har uteblivit.

För att förstärka intrycket av arternas gynnsamma bevarandestatus tar utredningen hjälp av Norge. Utredningen menar att rovdjursstammarna i Sverige och Norge skall betraktas som gemensamma. Jag delar bedömningen att ländernas båda rovdjursstammar ur ett biologiskt perspektiv skall betraktas som en och samma population. Eftersom den politiska viljan att bevara rovdjuren och förvaltningen skiljer sig väsentligt och har gjort så under lång tid trots betydande ansträngningar att få ett närmande, så kan en sådan tolkning ur ett förvaltningsperspektiv, resultera i oproportionella negativa konsekvenser för de svenska rovdjuren. Norge däremot kan fortsätta på sin inslagna linje med hänvisning till att de har gemensamma rovdjursstammar med Sverige.

Utrymmet för jakt undanröjs

Genom att framhäva att rovdjursstammarna i Sverige har gynnsam bevarandestatus så är en av de två viktigaste förutsättningarna för att överhuvudtaget tillåta jakt enligt jaktlagstiftning undanröjd (6 och 23a §§ i jaktförordningen). Utredningen menar att även licensjakt kan komma ifråga för varg och järv och att besluten skall flyttas till regional nivå – dvs. länsstyrelserna. Därmed negligeras de fastställda nationella målen på ett försåtligt sett. Få riksdagspoliti-

ker med självaktning kan uttrycka tvivel att beslut skall fattas regionalt med lokalt inflytande. Därmed har förvaltningen av våra rovdjursstammar återbördats till den ordning som gällde fram till slutet av 1970-talet.

Ett lyckat exempel

Jag vill understryka att den förda svenska rovdjurspolitiken är internationellt uppmärksammas och utgör ett bra exempel på att människor och rovdjur kan leva sida vid sida och att också konflikterna kan hanteras på ett i huvudsak positivt sätt. Självfallet kan och skall förvaltningsåtgärderna utvecklas och förbättras inom fastställda regelverk. För att lyfta fram ett bra exempel vill jag framhålla den svenska förvaltningen av björn. En djurart som var allvarligt hotad i början av förra seklet och där den allmänna jakten avskaffades så sent som 1980 och ersattes 1981 med licensjakt på inalles 17 björnar. Därefter har björnstammen vuxit och återkoloniserat betydande delar av sitt forna utbredningsområde. I år var det tillåtet att fälla 184 björnar. Björnförvaltningen är det goda exemplet på att det inte behöver föreligga en konflikt mellan bevarande av en djurart och jakt, under förutsättning att jaktkvoterna efterlevs och att illegal jakt inte förekommer.

Jag menar därför att överflyttningen av beslut om jakt till regional nivå bör ske först då en art uppnått uppsatt miniminivå och har gynnsam bevarandestatus i vårt land och att regionala delmål som harmoniserar med de nationella målen är fastställda centralt. *Av den anledningen menar jag att jakt efter björn redan bör kunna ske på regional nivå.* Det är en art som tvivelsutan ligger både över den nationella miniminivån och för närvarande också har en gynnsam bevarandestatus samtidigt som jag noterat att de av länsstyrelserna redan föreslagna regionala delmålen är förenliga med den nationella miniminivån. Då sätts den regionala rovdjursförvaltningen och även jägarorganisationerna och jägarna på prov. Omfattningen av tilldelade jaktkvoter, jaktområden, jakttider och jaktformer kan följas och granskas samtidigt som jägarkåren i handling måste ta krafttag mot den ökande andelen skadskjutna björnar och därutöver isolera de personer som ägnar sig åt illegal jakt.

Rovdjursstammarna kan haverera

Det är mödosamt och tar lång tid att bygga upp rovdjursstammar, men det går att radera dem mycket snabbt.

I dag har alltfler människor fått upplevelser för livet bara av att se spår av de stora rovdjuret. – Några har också fått chansen att se dem i vilt tillstånd i skogarna och på fjället. Även många jägare uttrycker detta, enär de flesta jägare också har ett genuint naturintresse.

Jag bedömer att om delar av den av utredningens föreslagna framtida rovdjursförvaltningen vinner gehör – bl.a. att alla jaktbeslut snarast skall flyttas till regional nivå med ökat lokalt inflytande – så medför det att rovdjuret blir de stora förlorarna. Någon vinnare kommer inte att finnas, eftersom även jägarna blir förlorare, då jakten och den starka jaktlobbyn alltmer kommer att ifrågasättas. Jag befarar att en ökad polarisering i samhället mellan jakt och bevarandeförespråkare kommer att bli följden.

Jag delar flera av utredningens förslag som t.ex.

- att ersättningssystemet för björn och kungsörn i renskötseländ skall vara främst förekomstrelaterat,
- att satsningar görs på nya studier i Sapmi,
- att utredningen avvisar införsel och inplantering av varg,
- att förslag återigen väcks att förberedelse till jaktbrott skall kriminaliseras,
- att jaktlagstiftningen måste ses över.

Jag delar däremot inte utredningens förslag

- i alla delar beträffande tolkningen av gynnsam bevarandestatus och art- och habitatdirektivet,
- att vargstammen skall hållas på oförändrad nivå då etappmålet är uppnått,
- att licensjakt kan tillåtas efter järv och varg,
- att beslut om jakt efter *samtliga* rovdjursarter överförs till *samtliga* länsstyrelser,
- att straffmyndighet skall gälla även för brott mot överträdelse av villkor vid myndighetsbeslut om jakt.

Beslut vid regeringssammanträde den 19 januari 2006

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare skall utreda frågan om effekterna av rovdjursstammarnas utveckling och frågor knutna till att uppfylla målen i en sammanhållen rovdjurspolitik i fråga om de stora rovdjuren björn, järv, lo, varg och kungsörn.

Utredaren skall

- redovisa och analysera utvecklingen av rovdjursstammarna,
- redovisa hur problem och konflikter innefattande bl.a. sociala och ekonomiska aspekter hanteras och hur de förändrats, bl.a. mot bakgrund av utvärdering av skadeförebyggande insatser för tamdjur,
- vidareutveckla formerna för samverkan mellan olika intressenter och utökat regionalt och lokalt inflytande beträffande rovdjursfrågor,
- se över rovdjursförvaltningens organisation,
- analysera behovet av ytterligare åtgärder för att nå etappmål och miniminivåer, bl.a. intensifierat arbete med att förebygga jaktbrott,
- analysera behovet av ökad genetisk variation i den mellan-skandinaviska vargpopulationen och överväga åtgärder för detta,
- analysera ersättningsnivåer och regelverk för ersättning för rovdjursförekomst inom renskötselområdet,

- analysera behovet av eventuella förvaltningsområden utanför renskötselområdet för de olika rovdjursarterna,
- ange innebörden av en gynnsam bevarandestatus för respektive art,
- redovisa för Sverige intressanta erfarenheter av förvaltningen av stora rovdjur i andra länder,
- beakta relevant EG-rätt vid utförande av uppdraget och i förslag till åtgärder,
- under uppdragets utförande samråda med företrädare för berörda myndigheter, organisationer och aktuella intressegrupper i syfte att presentera förslag som vuxit fram i dialog med berörda intressenter.

Mål och riktlinjer för rovdjurspolitiken

Riksdagen beslutade våren 2001 om en sammanhållen rovdjurspolitik (prop. 2000/01:57, bet. 2000/01:MJU9, rskr. 2000/01:174). Riksdagen fastställde de mål som skulle gälla för rovdjurspolitiken. Det övergripande målet för en sammanhållen rovdjurspolitik är att staten skall ta ansvar för att arterna björn, järv, lo, varg och kungsörn finns i så stora antal att de långsiktigt kommer att finnas kvar i den svenska faunan och kan sprida sig till sina naturliga utbredningsområden. I likhet med de 15 nationella miljö kvalitetsmålen är ambitionen att detta övergripande mål skall nås inom en generation.

För varg och järv fastställdes etappmål och för björn, lo och kungsörn fastställdes miniminivåer. För varje art är ett mål angivet i antal föryngringar kompletterat med en uppgift om hur många individer detta kan beräknas motsvara för hela stammen. För varg är etappmålet 20 föryngringar per år motsvarande totalt ca 200 individer. För järv är etappmålet 90 föryngringar per år, vilket numera anses motsvara totalt ca 450 individer. Miniminivån för lodjur är 300 föryngringar per år, vilket motsvarar totalt ca 1 500 individer. Miniminivån för björn är 100 föryngringar per år, vilket motsvarar totalt ca 1 000 individer. Miniminivån för kungsörn är 600 årliga häckningar. Mål har också angetts för de olika arternas utbredning i landet.

När etappmålet för varg är nått skall det göras en grundlig utvärdering av vargförekomstens effekter. En utvärdering skall också göras beträffande järv när etappmålet för järv är nått.

Bakgrund

Genom mer enhetliga inventeringar och ett systematiskt forskningsarbete finns nu betydligt bättre och säkrare uppgifter om de stora rovdjurens föryngringar och förflyttningsmönster samt om förändringar i stammarna, genetisk variation och släktskap inom respektive art.

Vargstammen har sett från 1990-talets början ökat, om än i varierande grad. Enstaka år har ökningen uteblivit och mycket tyder på att illegal jakt varit orsaken i vissa områden. År 2004 kunde 11 föryngringar konstateras i Sverige. Med en likartad utveckling under de kommande åren kan etappmålet om 20 föryngringar vara nått inom några år.

Björnstammen är mer svårinventerad än de andra rovdjursarterna. Stammens storlek, som numera uppskattas till mellan 1 600 och 2 800 djur, har av allt att döma tidigare underskattats. Nya tillförlitligare inventeringsmetoder, där DNA från spillning har analyserats, visar att björnstammen är större än vad som har framgått av tidigare beräkningar, som främst utgått från studier från forskningsområdena och fällda björnar. Antalet björnar överstiger miniminivån. Spridningen av honor förefaller dock ske förhållandevis långsamt. Björnens reproduktionsområden har inte blivit större.

Lodjursstammen uppvisar de största förändringarna även under de senaste åren. Stammen inom renskötseområdet har genom legal jakt reducerats avsevärt. Någon motsvarande ökning har inte skett utanför renskötseområdet varför stammen i landet uppgår till 248 verifierade föryngringar 2004. Det verkliga antalet är sannolikt något högre men understiger miniminivån. Spridningen till de södra delarna av landet – som från födoämnessynpunkt förefaller att ha de gynnsammaste förutsättningarna – går långsamt.

Järvstammen, som nästan uteslutande finns i renskötseområdet, visade under senare hälften av 1990-talet en vikande utveckling, men den trenden har brutits under 2000-talet. Resultaten från den senaste inventeringen anger att det skedde 81 föryngringar i landet 2005. Spridningen till nya områden sker långsamt och utanför ren-

skötselområdet är dokumenterade förnygringar fortfarande ytterst sällsynta.

Noggrannare inventeringar av häckningar av kungsörn visar att antalet är lägre än vad som uppskattades vid tiden för rovdjurspropositionen. I landet fanns 427 kända kungsörnspar 2004. Därutöver bedöms antalet okända par till högst 300. Antalet lyckade häckningar varierar kraftigt mellan åren.

Endast tre vargar utgör grunden för den mellanskandinaviska vargpopulationen och graden av inavel ökar, såvida inte nya vargar ges möjlighet att invandra från Finland eller Ryssland. En viktig fråga för den skandinaviska vargstammens fortlevnad är möjligheten till genetisk förnyelse genom att sådana vargar ges passage och möjlighet att reproducera sig.

Genetisk forskning visar att den skandinaviska lodjursstammen är genetiskt skild från den i Finland och Baltikum. Rovdjursstammarna i de västliga provinserna i Ryssland förefaller att minska, varför våra populationer av järv och björn på sikt också kan bli isolerade från de euroasiatiska populationerna.

Ett allvarligt problem i förvaltningen av rovdjuren är illegal jakt. Den illegala jakten bedöms vara den främsta orsaken till att rovdjursstammarna inte svarar som förväntat på förvaltningsåtgärder som fredning och strikt kontrollerad skydds jakt. Jaktbrott är svåra att utreda och få fall har hitintills lett till åtal och fällande domar. Ett utvidgat samarbete håller på att utvecklas mellan olika myndigheter för att komma till rätta med den illegala jakten.

Ekonomisk ersättning för skador orsakade av rovdjur ges i dag till tamdjursägare som drabbats. Ersättning för rovdjursförekomst i renskötselområdet har ökat väsentligt sedan ersättningssystemet ändrades 1996. Beträffande skador på andra tamdjur är renar skall dessa i möjligaste mån undvikas genom förebyggande åtgärder. Medel kan utgå för sådana förebyggande åtgärder. En förstärkning av dessa medel har också successivt skett.

Länsstyrelserna har genom rovdjurspolitiken fått en rad nya arbetsuppgifter och ansvarsområden. Mer omfattande är ansvaret för rovdjursinventeringar samt bidrag och ersättningar för rovdjurs skador. Även vissa beslut om skydds jakt kan fattas av länsstyrelserna, som också följer upp skydds jaks beslut som meddelats av Naturvårdsverket. Många länsstyrelser har arbetat med länsvisa förvaltningsplaner för hur rovdjurspolitiken skall genomföras regionalt. I det arbetet ingår också att utarbeta förslag till regionala delmål för främst lodjur och björn. I förlängningen av det arbetet

ligger också ett ytterligare utökat regionalt förvaltningsansvar. Informationsarbetet om länsstyrelsens ansvarsområden och andra aktörers roller är omfattande och nödvändigt.

Omfattande intervju- och attitydundersökningar har genomförts för att ta reda på befolkningens inställning till de stora rovdjuren och för att bedöma på vilken nivå myndighetsbeslut bör tas. Inställningen till rovdjuren förändras på olika sätt beroende på erfarenheter av rovdjuren. De mest negativa reaktionerna är främst kopplade till förekomst av varg. Förståelsen för såväl Naturvårdsverkets som länsstyrelsernas arbete med rovdjursförvaltningen är stor.

Regionala rovdjursgrupper har inrättats i samtliga län där det finns fasta stammar. I den utvärdering som nyligen har redovisats beträffande arbetet i det nationella rådet för rovdjursfrågor föreslås att även de regionala rovdjursgrupperna utvärderas. I redovisningen har det även föreslagits en utveckling av samarbetet mellan de regionala grupperna och rådet.

Åtagandet att bevara biologisk mångfald på jorden är en gemensam sak för alla länder. Det är viktigt att förvaltningen av de stora rovdjuren i Sverige kan ses i en internationell jämförelse. För Sverige intressanta erfarenheter av förvaltningen av stora rovdjur i andra länder bör tas till vara för att bl.a. utveckla vår egen förvaltning.

Som medlem i Europeiska unionen har Sverige åtaganden enligt gällande EG-rätt när det gäller bevarandet av vilda djur och fåglar, inklusive rovdjur. I framför allt rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter (art- och habitatdirektivet) och rådets direktiv 79/409/EEG av den 2 april 1979 om bevarande av vilda fåglar (fågeldirektivet) finns utförliga bestämmelser som reglerar medlemsstaternas skyldigheter på området. Det är således nödvändigt att beakta EG-rätten och dess tillämpning i rättspraxis i utredningen av effekterna av rovdjursstammarnas utveckling och frågorna kring uppfyllandet av målen i en sammanhållen rovdjurspolitik.

Uppdraget

Det finns skäl att genomföra en utvärdering av vargförekomstens effekter redan i dag – även om etappmålet för varg ännu inte har nåtts. Det finns också skäl att även för de andra stora rovdjuren

göra en utvärdering av effekterna av stammarnas utveckling, främst efter sekelskiftet, dvs. under den tid då den senast beslutade rovdjurspolitiken varit gällande.

Utgångspunkten för utredarens arbete är de av riksdagen fastställda målen för en sammanhållen rovdjurspolitik. Med denna utgångspunkt skall utredaren beskriva den situation som i dag råder och den utveckling som kan förväntas beträffande rovdjursstammarna. Utredaren skall beskriva vilka åtgärder som har vidtagits för att förhindra och förebygga olägenheter samt föreslå hur kvarstående problem kan åtgärdas. Möjligheten att delegera ytterligare ansvar regionalt avseende rovdjursförvaltningen bör analyseras. Likaså bör rovdjursförvaltningens nuvarande regionala organisation på myndighetssidan ses över. Skillnaderna i organisation och ansvar är påtagliga mellan länen varför behovet av ökad samordning och effekten av insatta åtgärder och resurser för tillsyn, inventering, förebyggande åtgärder etc. bör analyseras.

Utvecklingen av rovdjursstammarna

Utredaren skall utifrån en analys av rovdjursstammarna redovisa utvecklingen och beskriva väsentliga reglerande faktorer när det gäller biologiska förhållanden och olika mänskliga verksamheter. I redovisningen bör utvecklingen i landet som helhet och i relevanta delområden beskrivas. Betydelsen av relevanta populationer i angränsande länder bör ingå i beskrivningen. Utvecklingen skall beskrivas i förhållande till uppsatta etappmål och miniminivåer.

Effekterna av rovdjursstammarnas utveckling

Utredaren skall redovisa de effekter som utvecklingen av rovdjursstammarna har haft när det gäller bevarande, näringar, jakt, och de bofastas levnadsbetingelser. Utredaren skall särskilt redovisa effekterna för rennäringen och den indirekta verkan i fråga om betningsskador i skogsbruket och i fråga om trafiksäkerheten. I sammanhanget bör det samlade rovdjurstrycket i olika delar av landet belysas och en förnyad prövning av begreppet toleransnivåer övervägas främst inom renskötselområdet. Utredaren bör eftersträva att i redovisningen kvantifiera effekterna i såväl ekonomiska som andra relevanta mått. Utredaren skall utvärdera användningen

av viltskadeanslaget och andra statliga medel för förebyggande arbete respektive ersättningar för uppkomna skador av rovdjur samt andra åtgärder. I utvärderingen bör utredaren belysa vad åtgärderna betytt för rovdjurens bevarande, för näringar och för acceptansen för rovdjur.

I dag betalas ersättning av viltskademedel även för rovdjursförekomst i de delar av Norge där samer i Sverige har betesrätt för sina renar. Förhandlingar pågår mellan Sverige och Norge om en ny renbeteskonvention. Utredaren skall analysera frågan om ersättning av rovdjursskador på svenska renar i de områden som kan komma att omfattas av en ny konvention.

Även verksamheter som är kopplade till rovdjursförekomsten och genererar sysselsättning i glesbygd skall belysas. Exempel på sådana är rovdjursinventeringar, forskning, besiktningar av skador och fällt vilt, tillsyn och olika former av turism och lokalt företagande.

Utvecklingen av intressekonflikter

Utredaren skall beskriva utvecklingen av intressekonflikter med hänsyn till konflikternas omfattning utifrån ett enskilt och ett allmänt perspektiv. Utredaren skall också analysera behovet av åtgärder lokalt och regionalt för att ytterligare begränsa konflikterna. Utredaren skall ange hur länsstyrelser, intresseorganisationer och andra aktörer kan bidra till att skapa en mer nyanserad och allsidig bild. Utredaren skall föreslå hur saklig och aktuell information kan hållas tillgänglig.

Vidareutveckla formerna för samverkan

Utredaren skall föreslå utvecklade former för samverkan mellan företrädare för myndigheter, bevarandeintressen, näringar, jägare och bofasta som berörs av rovdjursförekomsten samt besökare och upplevelseturismen i dessa områden. Utredaren bör i samband med det också utvärdera arbetet i de regionala rovdjursgrupperna.

Förvaltningens organisation

Utredaren skall utvärdera rovdjursförvaltningen och beakta ansvarsfördelning, organisation och resursanvändning. Utredaren skall vidare analysera behovet av förändringar när det gäller ansvarsfördelning, organisation och resurser för en rovdjursförvaltning med inriktning mot ett ökat regionalt och lokalt inflytande och med utgångspunkten att de nationella målen skall nås.

Ytterligare åtgärder för att uppnå etappmålen och miniminivåerna

Utredaren skall analysera behovet av andra åtgärder än de som redan är vidtagna för att nå de uppsatta etappmålen och miniminivåerna. Behovet av ökad genetisk variation i den mellansvenska vargpopulationen skall analyseras och åtgärder föreslås vid behov. I detta ingår att analysera vikten av nödvändiga spridningsvägar mellan den finsk-ryska och den mellanskandinaviska vargpopulationen samt att vid behov föreslå åtgärder för att säkra spridningsvägarna. Utredaren skall också överväga om frågan om illegal jakt behöver prioriteras ytterligare av berörda myndigheter. Vidare bör undantagsreglerna för att medföra vapen på terrängfordon ses över.

Ersättningsnivåer för rovdjursförekomst

Utredaren skall analysera nuvarande ersättningsnivåer och regelverk för ersättning för rovdjursförekomst i renskötselområdet, bl.a. med hänsyn tagen till rovdjursstammarnas nuvarande storlek respektive stammarnas storlek enligt de uppsatta etappmålen och miniminivåerna. Om det behövs, skall utredaren föreslå ändrade ersättningsnivåer eller andra ändringar i regelverket för ersättning. Utredaren skall också överväga om ersättning för förekomst av björn och kungsörn bör fastställas som i dag eller om en ersättning helt eller delvis bör byggas på inventeringsresultat, eller föreslå en annan metod.

Ett av syftena med det ersättningssystem som infördes 1996 var att få en större acceptans för de stora rovdjuren. Utredaren skall därför utvärdera effekterna av det ersättningssystemet.

Lämplig omfattning av förvaltningsområden

I rovdjurspolitiken intar renskötselområdet en särställning som påverkar rovdjursarternas utbredning, numerär och spridning. Utredaren skall analysera behovet av indelning av olika förvaltningsområden för de olika rovdjursarterna utanför renskötselområdet.

Innebörden av gynnsam bevarandestatus

För var och en av de nu ifrågavarande rovdjursarterna skall utredaren ange innebörden av en gynnsam bevarandestatus utifrån de kunskaper som numera finns om arternas antal, utbredning, täthet och förökningstakt samt om riskerna för genetisk utarmning och isolering.

Erfarenheter i andra länder av rovdjursförvaltning

Utredaren skall redovisa erfarenheter från förvaltningen av stora rovdjur i andra länder och som kan vara av betydelse för den svenska rovdjursförvaltningen.

Betydelsen av gällandet EG-rätt

I sina analyser och vid utformningen av förslag och rekommenderade åtgärder skall utredaren beakta relevant EG-rätt och dess tillämpning i rättspraxis.

Uppdragets utförande

Utredaren skall samråda med företrädare för berörda myndigheter, organisationer samt aktuella intressegrupper i syfte att presentera förslag som har vuxit fram i dialog med de berörda intressenterna och som ger förutsättningar för samexistens mellan olika intressenter och rovdjur.

Redovisning av uppdraget

Utredaren skall redovisa regionalpolitiska konsekvenser, pröva offentliga åtaganden samt redovisa konsekvenserna för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet. Utredaren skall redovisa de ekonomiska konsekvenserna av sina förslag och föreslå hur de skall finansieras.

Utredaren skall redovisa uppdraget till regeringen senast den 1 juni 2007.

(Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet)

Kommittédirektiv

**Tilläggsdirektiv till Utredningen om effekterna
av rovdjursstammarnas utveckling (M
2006:01)**

**Dir.
2006:93**

Beslut vid regeringssammanträde den 24 augusti 2006

Förlängd tid för uppdraget

Med stöd av regeringens bemyndigande den 19 januari 2006 gav statsrådet Sommestad en särskild utredare i uppdrag att utreda frågan om rovdjursstammarnas utveckling och frågor knutna till att uppfylla målen i en sammanhållen rovdjurspolitik. (dir. 2006:7). Utredaren skall enligt direktiven redovisa resultatet av sitt arbete senast den 1 juni 2007.

Utredningstiden förlängs. Utredaren skall slutredovisa uppdraget senast den 1 december 2007.

(Miljö- och samhällsbyggnadsdepartementet)

Förteckning över myndigheter,
organisationer och andra intressenter
som Utredningen om de stora
rovdjuren (M2006:1) besökt eller på
annat sätt fört dialog med

Alberta Sustainable Resource Development, Kanada
Artdatabanken, Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU
Arvika kommun
Canadian Wildlife Service, Ottawa, Kanada
Cefos, Göteborgs universitet, Göteborg
CITES Scientific Authority, Ottawa, Kanada
Centrum för biologisk mångfald, CBM, Sveriges lantbruks-
universitet, SLU
Dalarnas fåbодукarförörening
Direktoratet for Naturforvaltning, Trondheim, Norge
Djurens rätt, Orsa
Eda kommun
Ely International Wolf Center, Minnesota, USA
Environment Canada, Ottawa (miljödepartementet)
EU-kommissionen, Bryssel
Fjällbevakningen, Rikspolisstyrelsen
FjällMistra, Umeå/Vilhelmina
Forshaga Naturbruksgymnasium
Greater Yellowstone Coalition, Bozeman, Montana, USA
Grimsö Forskningscenter, Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Indian and Northern Affairs, Canada, Ottawa (departement)
Jordbruksdepartementet
Rovdjurscentret De 5 Stora, Järvsö
Kanadas ambassad, Sverige
Kommunledningarna i Norrbottens län

Kontaktutvalget for rovviltforvaltning, Norge
Koordineringsgruppen för rovdjursforskning i Fennoskandia
Kungsörnssymposiet 2007, Holmhällar
Lantbrukarnas Riksförbund, LRF
Länsstyrelsen i Dalarna
Länsstyrelsen i Gävleborg
Länsstyrelsen i Jämtland
Länsstyrelsen i Norrbotten
Länsstyrelsen i Uppsala län
Länsstyrelsen i Värmland
Länsstyrelsen i Västerbotten
Länsstyrelsen i Västernorrland
Länsstyrelsen i Västmanland
Länsstyrelsen i Örebro län
Miljödepartementet
Miljöverndepartementet i Norge
Minnesota Department of Natural Resources, USA
Montana Stockgrowers Association, USA
Mora kommun
Nationella Rovdjursrådet
Naturhistoriska museet - Riksmuseet
Naturvårdsverket, NV
Norsk institutt for naturforskning, NINA, Trondheim, Norge
Norma projektilfabrik, Åmotfors
Orsa björnpark
Orsa kommun
Jägarnas Riksförbund – Riksjägarna
Regionala Rovdjursråden i Dalarna, Gävleborg och Värmland
Regionala Rovdjursrådet i Uppsala län
Regionala Rovdjursrådet i Västmanlands län
Regionala Rovdjursrådet i Örebro län
Rennäringsforskningen, Sveriges lantbruksuniversitetet, SLU
Renägarförbundet
Rättvik, Bleckets by
Samebyarna i Norrbottens län
Sametinget
Samverkansgruppen mot illegal jakt
Skogsindustrierna
Svenska Samernas Riksförbund, SSR
Statens Veterinärmedicinska anstalt, SVA
Stormöte med samebyar och länsstyrelser, Storuman

Studieförbundet
Sweet Grass County, Montana, USA
Svenska Jägareförbundet
Svenska Jägarförbundet, Dalarnas distrikt
Svenska Naturskyddsföreningen, SNF
Svenska Rovdjursföreningen
Sveriges Biodlares Riksförbund
Sveriges Fäbodbrukarförening
Sveriges Jordägarförbund
Sveriges Ornitologiska Förening, SOF
The Humaine Society of the United States, USA
Zetterberg Andreas, Kungliga Tekniska Högskolan, KTH, Stockholm
Wennerberg Ulf
Universitetet för Miljö och Biovetenskap, Ås, Norge
Universitetet i Luleå
Universitetet i Lund, Ekologiska Institutionen, Avdelningen för
zoökologi
Universitetet i Stockholm
Universitetet i Uppsala, Institutionen för evolution, genomik och
systematik
US Fish and Wildlife Service, Washington, USA
US Fish and Wildlife Service, Regional office, Fort Snelling,
Minnesota, USA
USDA, United States Department of Agriculture, Grand Rapids,
Minnesota
US Department of the Interior, Washington, USA (inrikes-
departementet)
Viltförvaltningsrådet
Viltskadecenter, Grimsö
Wisconsin Department of Natural Resources, USA
Världsnaturfonden WWF
Yellowstone Park Foundation, USA
Åklagarkammaren Östersund
Årjängs kommun
Älgförvaltningsutredningen
Älvdalens kommun

Exempel på hur prioriteringar för toleransnivåer kan struktureras inom renskötselområdet.

Referenser

- Andersson A-C, Andersson S, Lönn M (2007) Genetisk variation hos vilda växter och djur i Sverige. Naturvårdsverket, Rapport 5712.
- Andrén H, Liberg O (1999) Demografi och minsta livskraftiga population hos lodjur. CBM:s Skriftserie 1: 119-123.
- Andrén H, Linnell J, Liberg O m.fl. (2002) Estimating total lynx (*Lynx lynx*) population size from censuses of family groups. *Wildlife Biology* 8: 299-306.
- Andrén H, Linnell J, Liberg O m.fl. (2006) Survival rates and causes of mortality in Eurasian lynx (*Lynx lynx*) in multi-use landscapes. *Biological Conservation* 131: 23-32.
- Arnstein SR (1969) A ladder of citizens participation. *American Institute of Planners Journal* 35: 216-224.
- Aronson Å, Liberg O (1997). Utvärdering av lodjursinventering i renskötseområdet 1997.
- Aronson Å, Wabakken P, Sand H m.fl. (1999) Varg i Skandinavien: statusrapport för vintern 1998-99. Høgskolen i Hedmark, Rapport 18.
- Bangs E, Fritts S, Fontaine J m.fl. (1998) Status of gray wolf restoration in Montana, Idaho, and Wyoming. *Wildl. Soc. Bull.* 26: 785-798.
- Bensch S, Andrén H, Pedersen H, m.fl. (2006) Selection for Heterozygosity Gives Hope to a Wild Population of Inbred Wolves. *PLoS ONE* 1(1): e72. doi:10.1371/journal.pone.0000072.
- Berger J (2005) Hunting by carnivores and humans: does functional redundancy occur and does it matter? In *Large carnivores and the conservation of biodiversity* (ed. J. Ray J m.fl.), s. 315-341. Washington, DC: Island Press.
- Berger J, Stacey PB, Bellis L m.fl. (2001) A Mammalian Predator-Prey Imbalance: Grizzly Bear and Wolf Extinction Affect Avian Neotropical Migrants, *Ecological Applications*, 11: 947-960.

- Bergo, G (1990) Ørneskador på småfe og hjortedjur. NINA Forskningsrapport 009: 1-37.
- Bergqvist J (1998) Bete av Rådjur och älg – mer gran och mindre blåbär i skogen. Fakta Skog, nr 12, Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp.
- Bergström R (2006) Herbivori i skogslandskapet – påverkan på strukturer och processer, Skogforsk, Uppsala.
- Berkes F (1994) Common Property Resources: Bridging the two solitudes. *Northern Perspectives* 22 (2-3): 17-21.
- Björvall, A, Franzén R, Nordkvist M, Åhman G (1990) Renar och rovdjur.
- Brainerd S, Liberg O, Pedersen H m.fl. (2003) Del III. Förlust av alfaindivider i en vargflock – effekter på flock-dynamik och reproduktion i rapporten Varg – Beståndsdynamik, livskraft och effekter av uttag. NINA Fagrappport 61.
- Brand C, Keith L (1979) Lynx demography during a snowshoe hare decline in Alberta. *J. Wildl. Manage* 43: 827-849.
- Brown LH, Watson A (1964) The Golden Eagle in relation to its food supply. *Ibis* 106:78-100.
- Campbell T (1996) Co-Management of Aboriginal Resources. *Information North* 22 (1).
- Carlsson L, Berkes F (2005) Co-management: concepts and methodological implications. *Journal of Environmental Management* 27: 65-76.
- Chapron G, Legendre S, Ferrière R m.fl. (2003) Conservation and control strategies for wolf (*Canis lupus*) in western Europe based on demographic models. *Comptes Rendus Biologies* 326:575-587.
- Chapron, G, Arlettaz R (2006) Using models to manage carnivores. *Science* 314: 1682-1683.
- Coulson T, Mace GM, Hudson E, Possingham H (2001) The use and abuse of population viability analysis. *Trends in Ecology and Evolution* 16: 219-221.
- Decker m.fl. (2001) Human Dimensions of Wildlife management in North America, Maryland: The Wildlife Society.
- Ebenhard T (2000) Population viability analyses in endangered species management: the wolf, otter and peregrine falcon in Sweden. *Ecological Bulletins* 48: 143-163.
- Ednarsson M (2005) Platser för rovdjursturism?: Vargar, människor och utveckling i Norra Värmland. Doktorsavhandling.

- Eksvärd m.fl. (2006) Gå en mil i mina skor – på väg mot samförvaltning. Uppsala, SLU, Institutionen för stad och land.
- Elmhagen B, Rushton SP (2007) Trophic control of mesopredators in terrestrial ecosystems: top-down or bottom-up? *Ecology Letters* 10: 197-206.
- Eriksson G, Sandström C (2003) Delrapport om svenskars inställning till rovdjurspolitik- och förvaltning. FjällMistra Rapport nr 10.
- Eriksson T (2003) Winter activity patterns and behaviour during handling time in the re-establishing wolf population on the Scandinavian peninsula. Examensarbete, Sveriges Landbruksuniversitetet.
- Flagstad Ø, May R, Wårdig C m.fl. (2007) Familjegrupper i den svenska gaupebestanden vintern 2006/2007 belyst fra genetisk analyse av ekskrementer og hår. NINA Rapport 285.
- Flagstad Ø, May R, Wårdig C m.fl. (2007) Hiovervåkning ved hjelp av DNA-analyse fra jervekskrementer. NINA Rapport 2006, Miniappport 185.
- Fortin D, Hawthorne, Beyer L m.fl. (2005) Wolves Influence Elk Movements: Behavior Shapes A Trophic Cascade In Yellowstone National Park. *Ecology* 86, 1320–1330.
- Frankel O, and Soulé M (1981) Conservation and evolution. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Frankham R, Ballou JD, Briscoe DA (2005) Introduction to Conservation Genetics. Cambridge University Press, Cambridge.
- Franzén, R (1996) Kungsörnen som predator på ren. *Kungsörnen* 1996, sid. 2-11.
- Fritts S, and Carbyn L (1995) Population viability, nature-reserves and the outlook for gray wolf conservation in north-America. *Restoration Ecology* 3: 26-38.
- Fuller T, Mech L, Cochrane J (2003) Wolf population dynamics. Sid. 161-191 i Mech L, Boitani L (Eds.) *Wolves – behaviour, ecology, and conservation*. University of Chicago Press. Chicago & London.
- Gärdenfors U (2000) Hur rödlistas arter? Manual och riktlinjer. Artdatabanken, SLU, Uppsala.
- Gärdenfors U (2005) Rödlistade arter i Sverige 2005. Artdatabanken, SLU, Uppsala.
- Halahan R, May R (2003) Favourable conservation status – to the heart of EU wildlife legislation. Report WWF.

- Hebblewhite M, White C, Nietvelt C, m.fl. (2005) Human Activity Mediates A Trophic Cascade Caused By Wolves. *Ecology Article* 86: 2135–2144.
- Hellborg L m.fl. (2002) Differentiation and levels of genetic variation in north European lynx (*Lynx lynx*) populations revealed by microsatellites and mitochondrial DNA analysis. *Conservation Genetics* 3: 97-111.
- Helldin, JO 2004. Lodjurspredation på räv – och dess sekundära effekter på bytespopulationerna. Slutrapport, Grimsö forskningsstation, SLU.
- Herfindal I, Linnell J, Odden J, m.fl. (2005) Prey density, environmental productivity, and home range size in the Eurasian lynx (*Lynx lynx*). *Journal of Zoology, London* 265: 63-71.
- Huhtala K, Sulkava S (1977) Kungsörnens näringsval i Finland 1958-75. Summary of papers from the Golden Eagle Conference in Uppsala, Sweden 18-19 April 1977.
- Johnsson M, Ebenhard T (1996) Den skandinaviska vargpopulationen: en sårbarhetsanalys. Rapport från Världsnaturfonden WWF, Rapportserie 1996:1.
- Jonsson A (2004) Metoder för ökat deltagande. I Lundqvist m.fl. Hållbar vattenförvaltning, organisering, deltagande, inflytande, ekonomi. Vastra Rapport 5.
- Karlsson A-M (2003) Renägare och renskötsel företag, rennäringens struktur 1994-2001. Jordbruksverket.
- Karlsson J, Andrén H (2004) Vargar och lodjur – hur går de ihop? I: Jansson G, m.fl. (redaktion) 2004. Skogsvilt III. Vilt och landskap i förändring. Spår av 30 års verksamhet vid Grimsö forskningsstation. SLU, Grimsö forskningsstation. Sid. 89–91.
- Karlsson J, Brøseth H, Sand H, Andrén H (und tryckn.) Predicting suitable wolf habitat in Scandinavia. *J. Zoology, London*.
- Katajisto J (2006) Habitat use and population dynamics of brown bears (*Ursus arctos*) in Scandinavia. Doktorsavhandling.
- Kjelvik O, Kvam T, Nybakk K (1998) Dødlighet hos tamrein i et rovdyrrområde. *Reindriftnytt*, nr 2: 35-42.
- Knappworst U (2006) Territorial variation in the wolves' diet? – A comparison of 11 territories in Sweden. Diplomarbete. Sveriges Lantbruksuniversitet.
- Kreeger TJ (2003) The internal wolf: Physiology, Pathology and Pharmacology. Sid. 192-217 i Mech L, Boitani L (Eds.) *Wolves – behaviour, ecology, and conservation*. University of Chicago Press. Chicago & London.

- Lacy RC (1987) Loss of genetic diversity from managed populations: interacting effects of drift, mutation, immigration, selection, and population subdivision. *Conservation Biology* 1:143-158.
- Lande R (1993) Risks of population extinction from demographic and environmental stochasticity and random catastrophes. *American Naturalist* 142: 911-927.
- Lande US, Linnell J, Hefindal I m.fl. (2003) Utredningar i forbindelse med ny rovviltmeldning. Potensielle leveområder for store rovdyr i Skandinavia: GIS-analyser på et økoregionalt nivå. NINA Fagrappport 64.
- Lauber TB, Knuth BA (2000) Citizen Participation in Natural Resource management, A synthesis of HDRU Research. Ithaca NY, Cornell University, Human Dimensions research Unit. HDRU Series NO 00-7.
- Lawton JH (1995) Population dynamic principles. I Lawton JH, May RM (eds.) *Extinction rates*. Sid. 147-163. Oxford University Press.
- LCIE (2007) Guidelines for population level management plans for large carnivores in Europe. Draft 20th January 2007.
- Liberg O (2006) Genetic aspects of viability in small wolf populations – with special emphasis on the Scandinavian wolf population. Naturvårdsverket, Rapport 5436.
- Liberg O, Andrén H (2006) Lodjursstammen i Sverige 1994-2004. En utvärdering av inventeringsresultat och metoder. Rapport, Viltskadecenter/Grimsö forskningsstation, SLU.
- Liberg O, Andrén H, Pedersen H-C m.fl. (2005) Severe inbreeding depression in a wild wolf (*Canis lupus*) population. *Biol. Lett.* doi:10.1098/rsbl.2004.0266.
- Liberg O, Glöersen G (1995) Lodjurs- och varginventeringar 1993-1995. *Viltforum* 1995:1. Svenska Jägareförbundets Forskn. avd., Uppsala.
- Linnell J, Andersen R, Kvam T m.fl. (2001) Home range size and choice of management strategy for lynx in Scandinavia. *Environmental Management* 27: 869-879.
- Linnell J, Bjerke T (red.) (2002) Frykten for ulven. En tverrfaglig utredning. NINA Oppdragsmelding 722: 1-110.
- Linnell J, Promberger C, Boitani L m.fl. (2005) The Linkage between Conservation Strategies for Large Carnivores and Biodiversity: The View From the “Half-Full” Forests of Europe. I

- Large Carnivores and the Conservation of Biodiversity (ed. Ray J m.fl.), sid. 381–399. Washington, DC: Island Press.
- Linnell J, Swenson J, Andersen R (2000) Conservation of biodiversity in Scandinavian boreal forests: large carnivores as flagships, umbrellas, indicators or keystones? *Biodiversity and Conservation* 9:857-868.
- Lunde Ø (1985) Næringsøkologi hos kongeørn *Aquila chrysaetos* i Nord-Østerdalen, Sør-Norge. Hovedoppgave i spesiell zoologi till matematisk-naturvitenskapelig embedseksamen, Universitetet i Oslo.
- Lundvall A, Andrén H, Lindén H m.fl. (2005) Utvärdering av Norges nationella övervakningsprogram för stora rovdjur. Direktoratet for naturförvaltning, Utredning 2005-7.
- Mace GM, Lande R (1991) Assessing extinction threats: toward a reevaluation of IUCN threatened species categories. *Conservation Biology* 5: 148-157.
- Mace, G.M. and Lande, R. 1991. Assessing extinction threats: toward a reevaluation of IUCN threatened species categories. – *Conservation Biology* 5: 148-157.
- Mech LD, Boitani L (2003) Wolf social ecology. Sid. 1-34 i Mech LD, Boitani L (Eds.) *Wolves – behaviour, ecology, and conservation*. University of Chicago Press. Chicago & London.
- Müller S (2006) Diet composition of wolves (*Canis lupus*) on the Scandinavian peninsula determined by scat analyses. Diplomarbete. Sveriges Landbruksuniversitetet.
- Naturvårdsverket. Förslag till nytt ersättningsystem för rovdjursdödade renar. Rapport 3899.
- Nilsson T (2004) Integrating effects of hunting policy, catastrophic events and inbreeding depression, in PVA simulations: the Scandinavian wolf population as an example. *Biological Conservation* 115: 227-239.
- Norberg H (2005) Cause-specific mortality of radio-collared reindeer calves: a summary report of calf mortality studies in the Finnish reindeer herding area from 1997-2004. Finnish Game and Fisheries Research Institute.
- Nybakk K, Kjelvik O, Kvam T (1999) Golden eagle predation on semidomestic reindeer- *Wildlife society Bulletin* 27:1038-1042.
- Okarma H, Jedrzejewski m.fl. (1997) Predation of Eurasian lynx on roe deer and red deer in Białowieża Primeval Forest, Poland. *Acta Theriologica* 42: 203-224.

- Ostrom E (1990) *Governing the commons*. New York, Cambridge University Press.
- Ostrom E (2005) *Understanding Institutional Diversity*. Princeton och Oxford, Princeton University Press.
- Palmqvist S (2003) Territory size, activity and distance travelled by reproducing and non-reproducing wolves during summer in Scandinavia. Examensarbete. Sveriges Landbruksuniversitetet.
- Palomares F, Caro TM (1999) Interspecific killing among mammalian carnivores. *American Naturalist* 153: 492-508.
- Pedersen HC, Wabakken P, Arnemo JM m.fl. (2005) Rovvilt og Samfunn (RoSa). Det skandinaviske ulveprosjektet Skandulv. Oversikt over gjennomførte aktiviteter i 2000-2004. NINA Rapport 117.
- Pedersen V, Linnell J, Andersen R m.fl. (1999) Winter lynx *Lynx lynx* predation on semi-domestic reindeer *Rangifer tarandus* in northern Sweden. *Wildlife Biology* 5: 203-211.
- Persson I-L (2003) Moose population density and habitat productivity as drivers of ecosystem processes in northern boreal forests. Doktorsavhandling.
- Persson J (2005) Wolverine female reproduction: reproductive costs and winter food availability. *Canadian Journal of Zoology* 83: 1453-1459.
- Persson J (2006) Järvens status och ekologi i Sverige. Rapport till Utredningen om de stora rovdjuren.
- Prinkerton E (1989) *Co-operative management of local fisheries*. Vancouver: University of British Columbia Press.
- Priscoli JD (1998) Public involvement, conflict management, and dispute resolution in water resource and environmental decision making. I Chreighton JL m.fl. *Public involvement and dispute resolution. A reader on the second decade of experience at the Institute for Water Resources, U.S Corps Engineers, Alexandria*. IWR Report 82-R-5.
- Räikkönen J, Bignert A, Mortensen P, Fernholm B (2006) Congenital defects in a highly inbred wild wolf population (*Canis lupus*). *Mammalian Biology* 71:65-73.
- Ripple WJ, Beschta RL (2007). Hardwood tree decline following large carnivore loss on the Great Plains, USA. *The Ecological Society of America* 5(5): 241-246.
- Rothstein B (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm, SNS Förlag.

- Rueness E, Jorde P, Hellborg L m.fl. (2003) Cryptic population structure in a large, mobile mammalian predator: the Scandinavian lynx. *Molecular Ecology* 12:2623-2633.
- Sæther BE, Engen S, Persson J, m.fl. (2005) Management strategies for the wolverine in Scandinavia. *Journal of Wildlife Management* 69: 1001-1014.
- Sæther BE, Engen S, Swenson J m.fl. (1998) Assessing the viability of Scandinavian brown bear, *Ursus arctos*, populations: the effects of uncertain parameter estimates. *Oikos* 83: 403-416.
- Sahlén V, Swenson J, Brunberg S, Kindberg J (2006) Björnen i Sverige. En rapport från skandinaviska björnprojektet till den svenska rovdjursutredningen. Rapport till Utredningen om de stora rovdjuren.
- Sand H, Wikenros C, Wabakken P, Liberg O (2006) Cross continental differences in patterns of predation: Will naïve moose in Scandinavia ever learn? *Proceedings B, The Royal Society of London*, doi:10.1098/rspb2005.3447.
- Sand H, Wikenros C, Wabakken P, Liberg O (2006) Cross-continental differences in patterns of predation: will naïve moose in Scandinavia ever learn? *Proc. R. Soc. B* 273, 1421–1427.
- Sand H, Zimmermann B, Wabakken P, m.fl. (2005) Using GPS-technology and GIS-cluster analyses to estimate kill rates in wolf-ungulate ecosystems. *Wildl. Soc. Bull.* 33:914-925.
- Sandström C, Eriksson G (2006) Rovdjursfrågan ingen traditionell höger-vänsterfråga – partier går i otakt med sina anhängare. FjällMistra Rapport nr 24.
- Schaefer JA (2006) Towards a maturation of the population concept. *Oikos* 112(1): 236-240.
- Shaffer M (1987) Minimum viable population: coping with uncertainty. I Soulé M (editor). *Viable population for conservation*. Cambridge University Press. Sid. 69-86.
- Sjögren-Gulve P, Ebenhard T (eds) (2000). The use of population viability analyses in conservation planning. *Ecological Bulletins* 48.
- Smith D, Peterson R, Houston D (2003) Yellowstone after Wolves. *BioScience* 53: 330–340.
- Solberg E, Sand H, Linnell J m.fl. (2003) Utredningar i forbindelse med ny rovviltmelding: Store rovdyrs innvirkning på hjorteviltet i Norge: Økologiske prosesser og konsekvenser for jaktuttak og jaktutøvelse. NINA Fagrapport 63.

- Soulé M (2002) Foreword: raising the bar. In Beissinger S, McCullough DR (Eds.) Population viability analysis: ix-xi, London: University of Chicago Press.
- Soulé M, Estes J, Berger J m.fl. (2003) Ecological Effectiveness: Conservation Goals for Interactive Species. *Conservation Biology* 17: 1238-1250.
- Soulé M, Estes J, Miller B m.fl. (2005) Strongly Interacting Species: Conservation Policy, Management, and Ethics. *BioScience* 55: 168-176.
- Sulkava S, Huhtala K, Rajala P (1984) Diet and breeding success of the Golden Eagle in Finland. *Ann. Zool. Fennici* 21: 283-286.
- Sundgren PE (2002) Genförluster hos sällskapsdjur – ett hälsoproblem? <http://www.genetica.se>
- Sundqvist AK, Ellegren H, Olivier M, Vilá C (2001) Y chromosome haplotyping in Scandinavian wolves (*Canis lupus*) based on microsatellite markers. *Molecular Ecology* 10: 1959-1966.
- Suominen O, Danell K (2006) Effects of large herbivores on other fauna. I Danell K, Bergström R, Duncan P, Pastor J (eds) Large Herbivore Ecology, Ecosystem Dynamics and Conservation. Sid. 383-407, Cambridge University Press.
- Tallmon D, Bellemain E, Swenson J, Taberlet P (2004) Genetic monitoring of Scandinavian brown bear effective population size and immigration. *Journal of Wildlife Management* 68 (4):960-965.
- Tjernberg M (1981) Diet of the golden eagle *Aquila chrysaetos* during the breeding season in Sweden. *Holarct. Ecol.* 4: 12-19.
- Tjernberg M (1983) Habitat and nest site features of golden eagle *Aquila chrysaetos* (L.), in Sweden. *Viltrevy* 12:131-163.
- Tjernberg M (1983). Breeding ecology of the Golden Eagle, *Aquila chrysaetos* (L.), in Sweden. Doktorsavhandling.
- Tjernberg M (2006) Kungsörnens status och utbredning i Sverige 2006, samt tänkbara prognoser för artens utveckling. Rapport till Rovdjursutredningen.
- Tufto J, Sæther BE, Engen S m.fl. (1999) Harvesting strategies for conserving minimum viable populations based on World Conservation Union criteria: brown bear in Norway. *Proc. R. Soc. London B* 266: 961-967.
- Vilá C, Sundqvist A-K, Flagstad Ø m.fl. (2002) Rescue of a severely bottlenecked wolf (*Canis lupus*) population by a single immigrant. *Proceedings of the Royal Society of London Series B* 270:91-98.

- Vucetich J, Peterson RO, Waite TA (1997) Effects of social structure and prey dynamics on extinction risk in gray wolves. *Conservation Biology* 11: 957-965.
- Wabakken P, Aronson Å, Strømseth TK m.fl. (2006) Ulv i Skandinavia. Statusrapport for vinteren 2005-2006. Høgskolen i Hedmark Oppdragsrapport 2.
- Wabakken P, Sand H, Liberg O, Bjärvall A (2001) The recovery, distribution, and population dynamics of wolves on the Scandinavian peninsula, 1978–1998. *Canadian Journal of Zoology* 79: 710–725.
- Walker C, Vila C, Landa M m.fl. (2001) Genetic variation and population structure in Scandinavian wolverine (*Gulo gulo*) populations. *Molecular Ecology* 10: 53-63.
- Walters CJ, Hilborn R (1978) Ecological optimization and adaptive management. *Annual Review of Ecology and Systematics* 9: 157-188.
- Wam HK (2003) Ulv og menneske - utfallet av 125 framprovoserte møter. Hovedfagsoppgave, UMB.
- Ward R, Krebs C (1985) Behavioural responses of lynx to declining snowshoe hare abundance. *Can. J. Zool.* 63: 2817-2824
- White PJ, Garrott RA (2005) Yellowstone's ungulates after wolves – expectations, realizations, and predictions. *Biological Conservation*, 125: 141-152.
- Whitfield D, Fielding A, McLeod m.fl. (2006) A conservation framework for the golden eagle in Scotland: Refining condition targets and assessment of constraint influences. *Biological Conservation* 130: 465-480.
- Wilmers C, Crabtree R, Smith D m.fl. (2003) Trophic facilitation by introduced top predators: grey wolf subsidies to scavengers in Yellowstone National Park. *Journal of Animal Ecology* 72: 909–916.
- Wilmers C, Post E (2006) Predicting the influence of wolf-provided carrion on scavenger community dynamics under climate change scenarios. *Global Change Biology* 12 (2): 403–409.
- Wilmers CC, Getz WM (2005) Gray wolves as climate change buffers in Yellowstone PLoS Biol 3(4):92.
- Woodroffe R, Cleaveland S, Courtenay O m.fl. (2004) Infectious disease. I Macdonald D, Sillero-Zubiri C (eds.) *The biology and conservation of canids*. Sid 123-142. Oxford University Press.

Statens offentliga utredningar 2007

Kronologisk förteckning

1. Telefonförsäljning. Jo.
2. Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. S.
3. Föräldraskap vid assisterad befruktning. Ju.
4. Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. N.
5. Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? Ju.
6. Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. Ju.
7. Den nya inskrivningsmyndigheten. M.
8. Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. Ju.
9. Svenskan i världen. UD.
10. Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. Fi.
11. Regional utveckling och regional samhällsorganisation. Fi.
12. Hälso- och sjukvården. Fi.
13. Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relation. Fi.
14. Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.
Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. M.
15. Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.

Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering. IJ.
16. Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. S.
17. Äktenskap för par med samma kön.
Vigsselfrågor. Ju.
18. Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. N.
19. Friskare tänder – till rimliga kostnader. S.
20. Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. Jo.
21. GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. M.
22. Skyddet för den personliga integriteten. Kartläggning och analys. Del 1+2. Ju.
23. Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. Fi.
24. Veterinär fältverksamhet i nya former. Jo.
25. Plats för tillväxt? Fi.
26. Alternativ tvistlösning. Ju.
27. Auktorisation av patentombud. N.
28. Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan. Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem. U.
29. Hur tillämpas expropriationslagens ersättningsbestämmelser? Ju.
30. Två nya statliga specialskolor.
+ Lättläst+ Daisy. U.
31. Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser. Fö.
32. Tillväxt genom turistnäringen. N.
33. Släpvagnskörning med B-körkort – när kan de nya EU-reglerna börja tillämpas? N.
34. Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas. Ju.

35. Flyttning och pendling i Sverige. Fi.
36. Bioenergi från jordbruket – en växande resurs. + Bilagedel. Jo.
37. Vård med omsorg – möjligheter och hinder. S.
38. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2007. Nu levandes ansvar, framtida generationers frihet. M.
39. Framtidens polis. Ju.
40. Valsystem och representationseffekter. En jämförande studie av 25 länder. Ju.
41. Misstroendeförklaring och regeringsbildning 1994–2006. Regeltillämpning och författningpolitiska alternativ. Ju.
42. Från statsminister till president? Sveriges regeringschef i ett jämförande perspektiv. Ju.
43. Bättre arbetsmiljöregler II. Skyddsombud, beställansvar, byggarbetsplatser m.m. A.
44. Tsunamibanden. Fi.
45. Utökat elektroniskt informationsutbyte. Fi.
46. Ansvarsfrågan vid odling av genmodifierade grödor. Jo.
47. Den osynliga infrastrukturen – om förbättrad samordning av offentlig IT-standardisering. N.
48. Patientdata och läkemedel m.m. S.
49. Organisationsform för VTI och SIKa. N.
50. Mångfald är framtiden. Ku.
51. Riksbankens finansiella oberoende. Fi.
52. Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. Ju.
53. Sjukhusens läkemedelsförsörjning. S.
54. Barnet i fokus
En skärpt lagstiftning mot barnpornografi. Ju.
55. Betalningstider i näringslivet. N.
56. Revisionsutskott m.m.; Genomförande av 2006 års revisorsdirektiv. Ju.
57. Etiskt godkännande av djurförsök – nya former för överprövning. Jo.
58. Hamnstrategi – strategiska hamnoder i det svenska godstransportsystemet. N.
59. Strategiska godsnoder i det svenska transportsystemet – ett framtidsperspektiv. N.
60. Sverige inför klimatförändringarna – hot och möjligheter. DVD medföljer. M.
61. Deluppföljning 2 av den kommunal-ekonomiska utjämningen – med förslag till förändringar i kostnadsutjämningen. Fi.
62. Utjämning av kommunernas LSS-kostnader – översyn och förslag. Fi.
63. En bättre viltförvaltning med inriktning på älg. Jo.
64. Studiestödsdatalog. U.
65. Domstolarnas handläggning av ärenden. Ju.
66. Rörelser i tiden. IJ.
67. Regeringsformen ur ett könsperspektiv. En övergripande genomgång. Ju.
68. Ett decennium med personval. Erfarenheter och utfall. Ju.
69. Bestämmelser om domstolarna i regeringsformen. Expertgruppsrapport. Ju.
70. Framtidens flygplatser – utveckling av det svenska flygplatssystemet. N.
71. En starkare företagsinteckning. Ju.
72. Kommunal kompetens i utveckling. Fi.
73. Kostnader för personlig assistans. Skärpta regler för utbetalning, användning och återbetalning av assistansersättning. S.
74. Upplåtelse av den egna bostaden. Fi.
75. Att styra staten – regeringens styrning av sin förvaltning. Fi.
76. Lagring av trafikuppgifter för brottsbekämpning. Ju.
77. En svensk veteranpolitik, del 1. Ansvaret för personalen före, under och efter internationella militära insatser. Fö.
78. Bolagisering för ökad konkurrens och effektivitet – förslag om att bolagisera vissa konsult- och entreprenadverksamheter i Banverket och Vägverket. N.
79. Tre nya skolmyndigheter. U.
80. Reach – genomförande och sanktioner. M.
81. Resurser för kvalitet. U.
82. Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten. + Lättläst + daisy. S.
83. Standarder och tillväxt: en kommenterad forskningsöversikt. Standards and growth: a research review. N.
84. Värdet av valdeltagande. Ju.

85. Olika former av normkontroll.
Expertgruppsrapport. Ju.
86. Bättre djurskydd – mindre krångel. Jo.
87. Ökad likvärdighet för elever med funktionshinder. + Lättläst. + Daisy. U.
88. Att lära nära.
Stöd till kommuner för verksamhetsnära kompetensutveckling inom omsorg och vård av äldre. S.
89. Rovdjuren och deras förvaltning. M.

Statens offentliga utredningar 2007

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Föräldraskap vid assisterad befruktning. [3]
Summa summarum – en fristående myndighet för utredning av anmälningar om brott av poliser och åklagare? [5]
Målsägandebiträdet.
Ett aktivt stöd i rättsprocessen. [6]
Nya förutsättningar för ekobrottsbekämpning. [8]
Äktenskap för par med samma kön.
Vigsselfrågor. [17]
Skyddet för den personliga integriteten.
Kartläggning och analys. Del 1+2. [22]
Alternativ tvistlösning. [26]
Hur tillämpas expropriationslagens ersättningsbestämmelser? [29]
Skolgång för barn som skall avvisas eller utvisas. [34]
Framtidens polis. [39]
Valsystem och representationseffekter.
En jämförande studie av 25 länder. [40]
Misstroendeförklaring och regeringsbildning 1994–2006.
Regeltillämpning och författningpolitiska alternativ. [41]
Från statsminister till president?
Sveriges regeringschef i ett jämförande perspektiv. [42]
Beslutanderätt vid gemensam vårdnad m.m. [52]
Barnet i fokus
En skärpt lagstiftning mot barnpornografi. [54]
Revisionsutskott m.m.; Genomförande av 2006 års revisorsdirektiv. [56]
Domstolarnas handläggning av ärenden. [65]
Regeringsformen ur ett könsperspektiv.
En övergripande genomgång. [67]
Ett decennium med personval.
Erfarenheter och utfall. [68]
Bestämmelser om domstolarna i regeringsformen. Expertgruppsrapport. [69]

- En starkare företagsinteckning. [71]
Lagring av trafikuppgifter för brottsbekämpning. [76]
Värdet av valdeltagande. [84]
Olika former av normkontroll.
Expertgruppsrapport. [85]

Utrikesdepartementet

- Svenskan i världen. [9]

Försvarsdepartementet

- Alltid redo! En ny myndighet mot olyckor och kriser. [31]
En svensk veteranpolitik, del 1.
Ansvaret för personalen före, under och efter internationella militära insatser. [77]

Socialdepartementet

- Från socialbidrag till arbete.
+ Bilaga. Fördjupningsstudier.
+ Lättläst. Sammanfattning. [2]
Ändrad könstillhörighet – förslag till ny lag. [16]
Friskare tänder – till rimliga kostnader. [19]
Vård med omsorg – möjligheter och hinder. [37]
Patientdata och läkemedel m.m. [48]
Sjukhusens läkemedelsförsörjning. [53]
Kostnader för personlig assistans.
Skärpta regler för utbetalning, användning och återbetalning av assistansersättning. [73]
Samordnad och tydlig tillsyn av socialtjänsten.
+ Lättläst + daisy. [82]
Att lära nära.
Stöd till kommuner för verksamhetsnära kompetensutveckling inom omsorg och vård av äldre. [88]

Finansdepartementet

- Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft. [10]

Regional utveckling och regional samhällsorganisation. [11]
Hälso- och sjukvården. [12]
Staten och kommunerna – uppgifter, struktur och relationer. [13]
Genomförande av tredje penningtvättsdirektivet. [23]
Plats för tillväxt? [25]
Flyttning och pendling i Sverige. [35]
Tsunamibandet. [44]
Utökad elektroniskt informationsutbyte. [45]
Riksbankens finansiella oberoende. [51]
Deluppföljning 2 av den kommunal-ekonomiska utjämningsen – med förslag till förändringar i kostnadsutjämningsen. [61]
Utjämningsen av kommunernas LSS-kostnader – översyn och förslag. [62]
Kommunal kompetens i utveckling. [72]
Uppplåtelse av den egna bostaden. [74]
Att styra staten – regeringens styrning av sin förvaltning. [75]

Utbildningsdepartementet

Tydliga mål och kunskapskrav i grundskolan. Förslag till nytt mål- och uppföljningssystem. [28]
Två nya statliga specialskolor. + Lätläst+ Daisy. [30]
Studiestödsdatabas. [64]
Tre nya skolmyndigheter. [79]
Resurser för kvalitet. [81]
Ökad likvärdighet för elever med funktionshinder. + Lätläst. + Daisy. [87]

Jordbruksdepartementet

Telefonförsäljning. [1]
Administrativa sanktioner på yrkesfiskets område. [20]
Veterinär fältverksamhet i nya former. [24]
Bioenergi från jordbruket – en växande resurs. + Bilagedel. [36]
Ansvarsfrågan vid odling av genmodifierade grödor. [46]
Etiskt godkännande av djurförsök – nya former för överprövning. [57]
En bättre viltförvaltning med inriktning på älg. [63]
Bättre djurskydd – mindre krångel. [86]

Miljödepartementet

Den nya inskrivningsmyndigheten. [7]
Renovering av bostadsmarknad efterlyses!
Om ungas möjligheter till en egen bostad.
Rapport nr 1:
Om bara någon kunde säga vad jag ska göra för att få en bostad så skulle jag göra det.
Rapport nr 2:
Måste man ha tur?
Studier av yngre på bostadsmarknaden i svenska städer.
Rapport nr 3:
Effektiv bostadsservice och förmedling av bostäder – ur ett dubbelt användarperspektiv.
Rapport nr 4:
Unga vuxna på bolånemarknaden. [14]
GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar. [21]
Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2007. Nu levandes ansvar, framtida generationers frihet. [38]
Sverige inför klimatförändringarna – hot och möjligheter. DVD medföljer. [60]
Reach – genomförande och sanktioner. [80]
Rovdjuren och deras förvaltning. [89]

Näringsdepartementet

Trafikinspektionen
– en myndighet för säkerhet och skydd inom transportområdet. [4]
Arbetsmarknadsutbildning för bristyrken och insatser för arbetslösa ungdomar. [18]
Auktorisation av patentombud. [27]
Tillväxt genom turistnäringen. [32]
Släpvagnskörning med B-körkort
– när kan de nya EU-reglerna börja tillämpas? [33]
Den osynliga infrastrukturen
– om förbättrad samordning av offentlig IT-standardisering. [47]
Organisationsform för VTI och SIKA. [49]
Betaltider i näringslivet. [55]
Hamnstrategi – strategiska hamnoder i det svenska godstransportsystemet. [58]
Strategiska godsnoder i det svenska transportsystemet – ett framtidsperspektiv. [59]
Framtidens flygplatser – utveckling av det svenska flygplatssystemet. [70]

Bolagisering för ökad konkurrens och effektivitet – förslag om att bolagisera vissa konsult- och entreprenadverksamheter i Banverket och Vägverket. [78]
Standarder och tillväxt: en kommenterad forskningsöversikt. Standards and growth: a research review. [83]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Stöd för framtiden – om förutsättningar för jämställdhetsintegrering.
Idébok:
Jämställd medborgarservice. Goda råd om jämställdhetsintegreringen. En idébok för chefer och strateger.
Metodbok:
JämStöd Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering. [15]
Rörelser i tiden. [66]

Kulturdepartementet

Mångfald är framtiden. [50]

Arbetsmarknadsdepartementet

Bättre arbetsmiljöregler II. Skyddsombud, beställansvar, byggarbetsplatser m.m. [43]